TOG‘ YONBAG‘IRLARIDA BOG‘DORCHILIK-UZUMCHILIK XO‘JALIKLARI HUDUDINI TASHKIL ETISHNING USLUBIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH (NAMANGAN VILOYATI YANGIQO‘RG‘ON TUMANI MISOLIDA)

Muallif:**G'ulomjonov Azizbek Muhammadjon o'g'li**
Tashkilot: Namvilyerloyiha bo'linmasi muhandisi
gulomjonovazizbek78@gmail.com
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23022331

Annotatsiya: Mazkur tezisda Namangan viloyati Yangiqo‘rg‘on tumani misolida tog‘ va tog‘oldi hududlarida bog‘dorchilik-uzumchilik xo‘jaliklari hududini tashkil etishning uslubiy asoslarini takomillashtirish masalalari ko‘rib chiqilgan. Tadqiqotda Yangiqo‘rg‘on tumanining bog‘dorchilik va uzumchilikka ixtisoslashuvi, mavjud bog‘ va tokzorlar, yer resurslaridan foydalanish holati hamda 2025–2026-yillarda intensiv bog‘larni rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar tahlil qilingan. Hududni tashkil etishda relyef, balandlik, nishablik, tuproq, suv ta’minoti va eroziya xavfini kompleks baholash hamda geoinformatsion texnologiyalardan foydalanish taklif etilgan. Natijada tog‘ yonbag‘irlarida bog‘ va tokzorlarni maqbul joylashtirish, yer resurslaridan samarali foydalanish va hududning ekologik barqarorligini ta’minlashga yo‘naltirilgan uslubiy yondashuv ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Yangiqo‘rg‘on tumani, tog‘ yonbag‘irlari, tog‘oldi hududlar, bog‘dorchilik, uzumchilik, yer tuzish, hududni tashkil etish, GIS, relyef, nishablik, tuproq, eroziya, intensiv bog‘.

Kirish

Bugungi kunda qishloq xo‘jaligi yerlaridan samarali foydalanish, ularning unumdorligini saqlash va hududiy tashkil etishni takomillashtirish muhim ilmiy-amaliy vazifalardan biridir. Ayniqsa, tog‘ va tog‘oldi hududlarida relyefning murakkabligi, yerlarning nishabligi, tuproq sharoitining hududiy farqlanishi va suv resurslaridan foydalanish imkoniyatlarining turlicha bo‘lishi bog‘dorchilik va uzumchilik xo‘jaliklarini joylashtirishga alohida yondashuvni talab etadi.

Namangan viloyati hududida bog‘dorchilik va uzumchilik qishloq xo‘jaligining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yo‘nalishda Yangiqo‘rg‘on tumani alohida ahamiyatga ega.

2021-yil 11-yanvardagi PQ-4941-son qarorida Yangiqo‘rg‘on tumani bog‘dorchilik va uzumchilikni rivojlantirishga ixtisoslashtirilgan hududlardan biri sifatida belgilangan. Mazkur hujjatda tumanda jami **8 600 gektar** maydonni ixtisoslashtirish ko‘zda tutilgan bo‘lib, shundan **6 021 gektari bog‘dorchilik**, **2 579 gektari uzumchilik** yo‘nalishiga ajratilgan.

Mazkur ko‘rsatkichlar Yangiqo‘rg‘on tumanida bog‘dorchilik-uzumchilik xo‘jaliklari hududini ilmiy asosda tashkil etish masalasining amaliy ahamiyatini ko‘rsatadi.

Tadqiqotning maqsadi

Namangan viloyati Yangiqo‘rg‘on tumani misolida tog‘ va tog‘oldi hududlarida bog‘dorchilik-uzumchilik xo‘jaliklari hududini tabiiy, ekologik va xo‘jalik sharoitlarini hisobga olgan holda tashkil etishning takomillashtirilgan uslubiy asoslarini ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari

Tadqiqot maqsadiga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- Yangiqo‘rg‘on tumanida bog‘dorchilik va uzumchilikning hududiy rivojlanish holatini o‘rganish;

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

- mavjud bog‘ va tokzorlarning joylashuvini tahlil qilish;
- tog‘ va tog‘oldi hududlarining tabiiy sharoitlarini baholash;
- relyef va yonbag‘ir nishabligining bog‘ va tokzorlarni joylashtirishga ta’sirini aniqlash;
- balandlik va yonbag‘ir ekspozitsiyasini hisobga olish;
- tuproq va suv sharoitlarini baholash;
- eroziya xavfi mavjud hududlarni aniqlash;
- bog‘dorchilik va uzumchilik uchun yaroqli yerlarni tabaqalashtirish;
- GIS texnologiyalaridan foydalanib hududni kompleks baholash;
- bog‘ va tokzorlarni joylashtirishning takomillashtirilgan uslubiy modelini ishlab chiqish.

Yangiqo‘rg‘on tumanining bog‘dorchilik-uzumchilik salohiyati

Yangiqo‘rg‘on tumanining bog‘dorchilik va uzumchilikka ixtisoslashuvi davlat dasturlari darajasida belgilangan.

PQ-4941-son qaroridagi ma’lumotlarga ko‘ra, tumanda jami **8 600 gektar** ixtisoslashtirilgan maydon nazarda tutilgan. Uning:

- **6 021 gektari — bog‘dorchilik;**
- **2 579 gektari — uzumchilik**

yo‘nalishiga tegishli.

Bog‘dorchilik yo‘nalishidagi 6 021 gektarning **5 421 gektari mavjud bog‘lar**, **600 gektari yangi bog‘lar** barpo etish uchun belgilangan.

Uzumchilik yo‘nalishidagi 2 579 gektarning **1 879 gektari mavjud tokzorlar**, **700 gektari yangi tokzorlar** tashkil etish uchun rejalashtirilgan.

Bu ko‘rsatkichlar Yangiqo‘rg‘on tumanida nafaqat mavjud bog‘ va tokzorlarni saqlash, balki yangi hududlarni o‘zlashtirish va ularni ilmiy asosda joylashtirish masalasini ham dolzarb qilib qo‘yadi.

2025–2026-yillardagi rivojlanish holati

Yangiqo‘rg‘on tumanida bog‘dorchilik sohasi 2025–2026-yillarda ham rivojlantirilmoqda.

2026-yil 3-avgustda Namangan viloyati hokimligi tomonidan e’lon qilingan rasmiy ma’lumotda tumandagi mavjud **eski va kam hosildor bog‘larni bosqichma-bosqich yangilash**, intensiv bog‘lar maydonini kengaytirish va yuqori hosildor navlarni joriy etish masalalari belgilangan. Mazkur ishlar O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 9-iyundagi PF-108-son Farmonida belgilangan 2026–2028-yillarda zamonaviy sanoatlashtirilgan intensiv bog‘larni bosqichma-bosqich barpo etish vazifalari bilan bog‘langan.

2026-yil avgust oyida Namangan viloyati bo‘yicha mevali bog‘lar va tokzorlarni barpo qilishga oid maxsus tavsiyanoma ham ishlab chiqilgan. Unda maydonni tayyorlash, ko‘chatlarni joylashtirish, ekish sxemalari, sug‘orish, payvandtaglarni tanlash va intensiv bog‘larni parvarishlash masalalari yoritilgan.

Mazkur holat Yangiqo‘rg‘on tumanida bog‘dorchilik hududlarini tashkil etishda faqat mavjud yer maydonlarini hisobga olish emas, balki yangi intensiv bog‘larning joylashuvi va ularning tabiiy sharoitga mosligini ilmiy asoslash zarurligini ko‘rsatadi.

Tog‘ yonbag‘irlarida yerlarni tashkil etish muammolari

Tog‘ va tog‘oldi hududlarida yer maydonlarining tabiiy sharoiti bir xil emas. Bir xo‘jalik hududining o‘zida ham yerlarning balandligi, nishabligi, ekspozitsiyasi va tuproq xususiyatlari farqlanishi mumkin.

Shuning uchun bog‘ va tokzorlarni joylashtirishda quyidagi omillarni kompleks baholash zarur:

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

1. Relyef

Relyef yerga ishlov berish, sug'orish, transport harakati va eroziya jarayonlariga ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biridir.

2. Nishablik

Yonbag'ir nishabligi oshgan sari yerga mexanizatsiyalashgan ishlov berish murakkablashadi va suv eroziyasi xavfi ortadi. Shu sababli nishablikni hududni tashkil etishning asosiy mezonlaridan biri sifatida hisobga olish lozim.

3. Balandlik

Balandlikning o'zgarishi harorat, namlik va o'simliklarning vegetatsiya sharoitlariga ta'sir qiladi. Shu sababli turli balandlik pog'onalarida joylashgan bog' va tokzorlarni alohida baholash maqsadga muvofiq.

4. Yonbag'ir ekspozitsiyasi

Yonbag'irning quyoshga nisbatan joylashuvi o'simliklarning yorug'lik va issiqlik bilan ta'minlanishiga ta'sir qiladi. Shu sababli bog' va tokzorlarni joylashtirishda ekspozitsiyani ham hisobga olish kerak.

5. Tuproq

Tuproq unumdorligi, mexanik tarkibi, namlik rejimi va boshqa sifat ko'rsatkichlari mevali daraxtlar va uzumzorlarning rivojlanishiga ta'sir etadi.

6. Suv ta'minoti

Sug'orish imkoniyati va suv manbalariga yaqinlik bog' va tokzorlarni joylashtirishda muhim iqtisodiy va ekologik omildir.

7. Eroziya

Tog' yonbag'irlarida suv eroziyasi xavfi yuqori bo'lishi mumkin. Shuning uchun bog' va tokzorlarni joylashtirish bilan birga eroziyaga qarshi tadbirlarni ham hududni tashkil etish loyihasiga kiritish zarur.

Yangiqo'rg'on tumani uchun taklif etilayotgan kompleks baholash modeli

Tadqiqot doirasida Yangiqo'rg'on tumani tog' va tog'oldi hududlaridagi yerlarni kompleks baholash uchun quyidagi uslubiy model taklif etiladi:

K = f(R, N, B, E, T, S, I)

Bu yerda:

K — yer maydonining bog'dorchilik-uzumchilik uchun kompleks yaroqlilik ko'rsatkichi;
R — relyef;
N — nishablik;
B — balandlik;
E — yonbag'ir ekspozitsiyasi;
T — tuproq xususiyatlari;
S — suv ta'minoti;
I — infratuzilma bilan ta'minlanganlik.

Ushbu ko'rsatkichlarni GIS muhitida birlashtirish orqali hududlarni shartli ravishda:

- yuqori yaroqlilik;
- o'rta yaroqlilik;
- cheklangan yaroqlilik

guruhlarga ajratish mumkin.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Bunda yakuniy baholash chegaralari dala tadqiqotlari va statistik ma'lumotlar asosida aniqlanishi lozim.

GIS texnologiyalaridan foydalanish

Yangiqo'rg'on tumani sharoitida GIS texnologiyalaridan foydalanish hududni tashkil etishning zamonaviy uslubiy asosini shakllantirish imkonini beradi.

GIS yordamida quyidagi qatlamlarni yaratish mumkin:

1. ma'muriy chegaralar;
2. mavjud bog'lar;
3. mavjud tokzorlar;
4. yer fondi;
5. raqamli relyef modeli;
6. nishablik;
7. yonbag'ir ekspozitsiyasi;
8. balandlik;
9. tuproq;
10. suv manbalari;
11. sug'orish tarmoqlari;
12. avtomobil yo'llari;
13. eroziya xavfi;
14. mavjud qishloq xo'jaligi infratuzilmasi.

Ushbu qatlamlarning o'zaro tahlili natijasida bog' va tokzorlar uchun eng maqbul hududlarni aniqlash mumkin.

Hududni tashkil etishning taklif qilinayotgan bosqichlari

Yangiqo'rg'on tumani sharoitida takomillashtirilgan uslubiy yondashuv quyidagi bosqichlardan iborat:

1-bosqich. Tadqiqot hududining mavjud yer fondini aniqlash.
2-bosqich. Mavjud bog' va tokzorlarning joylashuvini aniqlash.
3-bosqich. Relyef va balandlik ma'lumotlarini shakllantirish.
4-bosqich. Nishablik va ekspozitsiyani GIS asosida aniqlash.
5-bosqich. Tuproq va suv sharoitlarini baholash.
6-bosqich. Eroziya xavfini aniqlash.
7-bosqich. Bog'dorchilik va uzumchilik uchun yaroqli yerlarni tabaqalashtirish.
8-bosqich. Yangi bog' va tokzorlarni maqbul joylashtirish.
9-bosqich. Ichki xo'jalik yo'llari va sug'orish tarmoqlarini joylashtirish.
10-bosqich. GIS asosida yakuniy hududiy modelni ishlab chiqish.
11-bosqich. Taklif etilgan modelning ekologik va iqtisodiy samaradorligini baholash.

Ilmiy yangilik elementi

Tadqiqotning ilmiy yangiligi sifatida Yangiqo'rg'on tumani tog' va tog'oldi hududlarida bog'dorchilik-uzumchilik xo'jaliklari hududini tashkil etishda **relyef, nishablik, balandlik, ekspozitsiya, tuproq, suv ta'minoti va eroziya xavfini GIS texnologiyalari asosida kompleks baholashga asoslangan uslubiy yondashuv** taklif etilishi mumkin.

Bunda ilmiy yangilikni keyinchalik haqiqiy dala tadqiqotlari, GIS tahlili va hisob-kitoblar bilan tasdiqlash zarur.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Amaliy ahamiyati

Tadqiqot natijalari:

- yangi bog‘larni joylashtirish;
- tokzorlar uchun maqbul yerlarni aniqlash;
- eski va kam hosildor bog‘larni yangilash hududlarini belgilash;
- tog‘ yonbag‘irlarida eroziya xavfini kamaytirish;
- sug‘orish va ichki xo‘jalik yo‘llarini oqilona joylashtirish;
- yer resurslaridan samarali foydalanish

uchun foydalanilishi mumkin.

Bu yo‘nalish 2026-yilda Yangiqo‘rg‘on tumanida olib borilayotgan eski va kam hosildor bog‘larni yangilash hamda intensiv bog‘lar maydonini kengaytirish ishlari bilan ham bevosita bog‘liq.

Xulosa

Yangiqo‘rg‘on tumani Namangan viloyatining bog‘dorchilik va uzumchilikka ixtisoslashgan muhim hududlaridan biridir. 2021-yilgi PQ-4941-son qarorida tumanda **8 600 gektar** hududni bog‘dorchilik va uzumchilikka ixtisoslashtirish belgilangan bo‘lib, shundan **6 021 gektari bog‘dorchilik**, **2 579 gektari uzumchilik** yo‘nalishiga ajratilgan.

2026-yilgi rasmiy ma’lumotlar esa tumanda mavjud eski va kam hosildor bog‘larni yangilash, intensiv bog‘lar maydonini kengaytirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish jarayoni davom etayotganini ko‘rsatadi.

Shu sababli Yangiqo‘rg‘on tumanida bog‘dorchilik-uzumchilik xo‘jaliklari hududini tashkil etishda faqat yer maydonining miqdorini emas, balki uning tabiiy va xo‘jalik xususiyatlarini ham kompleks baholash zarur.

Relyef, nishablik, balandlik, yonbag‘ir ekspozitsiyasi, tuproq, suv ta’minoti va eroziya xavfini GIS texnologiyalari asosida birgalikda baholash tog‘ yonbag‘irlarida bog‘ va tokzorlarni maqbul joylashtirish uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Natijada Yangiqo‘rg‘on tumani sharoitida bog‘dorchilik-uzumchilik xo‘jaliklari hududini tashkil etishning zamonaviy, GISga asoslangan va tabiiy-xo‘jalik omillarini kompleks hisobga oluvchi uslubiy modeli ishlab chiqilishi mumkin.

Foydalanilgan manbalar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 11-yanvardagi PQ-4941-son qarori. “Namangan viloyatining Kosonsoy, Chortoq va Yangiqo‘rg‘on tumanlarida meva-sabzavotchilik va uzumchilikni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. Namangan viloyati hokimligi. “Yangiqo‘rg‘on bog‘dorchiligida yangi bosqich: intensiv bog‘lar ko‘payadi”, 2026-yil 3-avgust.
3. Namangan viloyati hokimligi. “Namangan viloyatida bog‘lar va tokzorlarni barpo qilish bo‘yicha tavsiyanoma ishlab chiqildi”, 2026-yil 19-avgust.
4. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Rasmiy statistika ma’lumotlari, qishloq xo‘jaligi statistikasi.
5. O‘zbekiston Respublikasi Kadastr agentligi. Yer resurslari va elektron kadastr xaritalari bo‘yicha rasmiy ma’lumotlar, 2025.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.